Några förändringar i tingsrätternas arbete

Av lagmannen Barbro Thorblad

Under de senaste 25 åren har arbetsförhållandena i domstolarna förändrats markant. Det är uppenbart att så kommer att bli fallet även under de kommande 25 åren. Den tekniska utvecklingen, synen på domarrollen och utvecklingen mot färre men större och slagkraftigare domstolar är några av de faktorer som har inverkat och kommer att inverka på verksamheten. En annan minst lika viktig faktor är internationaliseringen. Det är inte längre bara svensk lagstiftning som avgör utgången av mål utan domstolarna tillämpar även EG-rätt och annan internationell rätt, ett inslag som kommer att bli allt vanligare under kommande år. Den ökade internationella rörligheten och det mångkulturella samhället ställer även utöver själva lagfrågorna nya krav på domstolarna.

Arbetsmetoder

Datoriseringen har medfört stora förändringar. För inte så länge sen hade vi handskrivna koncept som skrevs ut och kontrollästes av kanslipersonal, oftast under stor tidspress. Nu skriver domarna själva i stort sett genomgående in sina dokument, trycker ut och skriver under. Det är naturligtvis en rationellare hantering och en positiv utveckling men kanske att man ibland saknar den extra kontrollen av stavfel, beslag, namn och mycket annat. Det är vanligare med slarvfel nu än för 25 år sedan.

Datorn kommer också i övrigt till stor användning, inte minst för att få fram olika rättskällor. Det kan dock i detta sammanhang framhållas att domstolarna har halkat efter i den tekniska utvecklingen. Möjligheten att använda t.ex. videoteknik och modern inspelningsteknik begränsas starkt av att det inte finns pengar att fortsätta att installera sådan utrustning. Det har också blivit allt vanligare med stora mål, som tar veckor och månader att handlägga och där det finns starkt behov av att använda metoder som powerpoint vid presentation av omfattande material. Även om det är parterna som sköter presentationen bör domstolarna ha såväl den tekniska utrustning som krävs som egen kunskap för att exempelvis kunna gå igenom materialet inför beslutsfattandet.

En viktig faktor för domstolsarbetet är renodlingen av domarrollen och den därmed sammanhängande renodlingen av domstolens verksamhet. Borttagandet av diverse sidofunktioner har koncentrerat arbetet på dömande. Även om det i viss mån är negativt att den nära

koppling mellan allmänheten och domstolen som följde med hanteringen av t.ex. bouppteckningsärenden är borta är det viktigare, att domstolarna kan ägna sig åt sina kärnuppgifter. Denna utveckling bör därför fortsätta. Minst lika viktigt för renodlingen är de utökade möjligheter som införts att delegera uppgifter från domare till kanslipersonal och notarier. Delegationen har frigjort domarresurser för mer kvalificerat juridiskt arbete samt lett till minskad ”aktvandring”. Effektiviteten i dömandet har därigenom ökat samtidigt som icke dömande personal har fått intressantare arbetsuppgifter, vilket har ökat domstolarnas möjlighet att behålla och dra till sig kvalificerade medarbetare.

En helt annan sorts delegering skulle vara att överlåta mer av arbetet i målen åt parterna. I jämförelse med åtskilliga andra länder kräver svenska domare i allmänhet ganska lite av parterna. Det kan ifrågasättas om inte rättskipningen skulle vinna på att parterna fick ta fullt ansvar för att göra sina ståndpunkter tillräckligt begripliga och att de fick ta ett väsentligt större ansvar för att t.ex. presentera rättsutredningar och få sina vittnen till domstolen.

Den ökade satsning på utbildning, som sedan några år tillbaka görs för domstolarna är också en positiv faktor. De minskande resurserna medför dock en klar risk för att dessa insatser inte blir tillräckliga. Det finns i dagsläget ett påtagligt behov av att ge domare möjlighet att vidareutbilda sig och specialisera sig på särskilda områden.

Bland annat skulle domstolarna då kunna konkurrera med skiljedomstolarna om de mest intressanta tvistemålen. Möjligheten till praxisbildning skulle öka och med den rättssäkerheten. Det är i och för sig förståeligt och måste givetvis accepteras om företag väljer att avgöra sina tvister genom ett icke offentligt skiljeförfarande. Om man väljer skiljedomstol istället för vanlig domstol för att den senare tar för lång tid på sig eller, än värre, inte anses ha tillräckligt kompetenta domare, är det minst sagt betänkligt.

Domstolen och allmänheten

En väsentlig skillnad mellan domstolarna förr och nu är att distansen till parterna har minskat markant. Den självklara respekt för domstolen, som förr präglade kontakterna mellan domstolen och allmänheten, har ersatts av krav på att domstolens företrädare uppträder så att man skapar respekt för domstolen, såväl i förhandlingssituationen och i övriga kontakter med allmänheten som i dömandet. Det är givetvis riktigt att sådana krav ställs. Det finns emellertid en oroande utveckling mot en ökad respektlöshet mot domstolsförfarandet i sig. Det blir allt vanligare att kallade personer inte infinner sig eller kommer för sent till förhandlingen. En annan farlig tendens är att vissa åhörare ibland utgör en sådan påfrestning för parterna i rättssalen — främst vittnen och målsäganden men även tilltalade — att det finns risk för att det påverkar deras förmåga att riktigt redovisa vad de

varit med om. Personer som uppträder hotfullt eller störande skall givetvis inte få stanna kvar i rättssalen. Ibland är det emellertid själva närvaron av en viss grupp åhörare, som upplevs vara på plats för att stödja eller störa någon av parterna, som upplevs som hotfull. Domstolens möjlighet att ingripa i ett sådant fall är mycket begränsad. Det är inte heller utan vidare möjligt att hindra en åhörare att ha kläder som markerar tillhörighet till viss organisation, även om det är uppenbart att organisationen som sådan upplevs som ett hot. Det är sannolikt att avvägningen mellan offentlighets- och säkerhetsintressen blir svårare under de kommande åren.

Internationalisering

Svenska domstolar skall numera utöver ”vanlig” lagstiftning direkt tillämpa bl.a. Europakonventionen och EG-rättslig lagstiftning. Europakonventionen beaktades inte sällan vid domstolarna redan före det formella införlivandet i svensk lag. Framför allt var det bedömning av jävsfrågor, tillåtligheten av viss bevisning och frågan om förhandling ägde rum inom rimlig tid som var aktuellt. Såväl i dessa som andra avseenden har Europakonventionens regler kommit att ligga till grund för allt fler ställningstaganden. Det är också vanligt förekommande att parter åberopar konventionen, åberopanden som kan vara mer eller mindre välunderbyggda. Europakonventionen har blivit en del av domstolarnas vardag.

I god tid före inträdet i EU påbörjades utbildning i EG-rätten för svenska domare. En övervägande majoritet av domarna har därför vid det här laget fått en mer eller mindre grundlig utbildning på området. EG-rättens direkta betydelse för de vanliga brottmålen och tvistemålen har emellertid varit begränsad, en annan sak är att alltmer central lagstiftning har EG-rättsligt ursprung eller annan anknytning till EU. I de allmänna domstolarna har det hittills varit få tillfällen att använda de EG-rättsliga kunskaperna. Detta medför givetvis risk för att kunskaperna blir inaktuella eller glöms bort. Utvecklingen inom EU medför att EG-rättens genomslagskraft för de inhemska rättssystemen kommer att öka. Förhoppningsvis kommer domarna vid de allmänna domstolarna att få tillfälle att förnya och fördjupa sina teoretiska kunskaper och därefter praktiskt tillämpa dem. Man bör emellertid vara medveten om att EG-rätten ibland är svårtolkad och att det stundom t.o.m. kan vara nödvändigt att jämföra lydelsen på olika språk. Domstolarna har knappast resurser för sådant arbete. Det är möjligt att man får förlita sig på att parterna lyfter fram de tolkningsvarianter som kan vara av intresse för det aktuella ärendet.

Avslutningsvis kan anmärkas att det finns en annan internationaliseringsaspekt än de internationella rättsreglerna. Det mångkulturella samhället ställer nya krav på domstolarna. Inte i fråga om vilka rättsregler eller normer som skall tillämpas, den frågan är löst. Däremot måste domarna inse och acceptera att själva sättet att uttrycka sig och

agera kan skilja sig mellan olika kulturer. Vid bedömning av olika utsagor måste därför hänsyn tas även till sådana faktorer. Även på detta område krävs utbildningsinsatser.